

ЄВРОПЕЙСЬКІ ІНІЦІАТИВИ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ВЕЛИКИХ ХИЖИХ ССАВЦІВ

Марина ШКВИРЯ, Зоя ПЕТРІВ, Лариса ХОВАНОВА

Міжнародний Соломонів університет

Передмова

Останнім часом в Європі зростає пріоритет збереження і відновлення популяцій великих хижих, зокрема, вовка. Стратегія «*Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy*» (*PEBLDS*) спрямована на збереження європейського біорізноманіття. Визнається необхідність встановлення міцних взаємовигідних партнерських стосунків з офіційними особами, дослідниками, урядами, міжнародними організаціями, громадянами.

Перші кроки у напрямку розвитку «Європейських ініціатив» було зроблено на зустрічі в Італії в червні 1995 року. На двох наступних робочих зустрічах в Швейцарії (вересень 1995 р.) та Німеччині (січень 1996 р.) було розроблено програмний проект, що передбачає створення мережі зацікавлених груп та товариств. Фонд *WWF* разом з партнерськими організаціями та експертами з 17 країн прийняли рішення звернути особливу увагу на майбутнє великих хижих Європи.

Збереження та відновлення популяцій кожного окремого виду повинно базуватись на глобальному підході, що включає розгляд всіх великих хижих Європи (вовка, рисі, ведмеда) та орієнтований на цілісне збереження екосистем.

Ініціативи у сфері охорони вовка (*Canis lupus*)

"Плани дій" (Action Plan). Перший Action Plan розроблений на початку 1998 року. Він був розглянутий на зустрічі сторін Бернської конвенції (*Bern Convention Contracting Parties*) у грудні 1998 р. та Європейською комісією на зустрічі *Habitats Directive Scientific Committee* у вересні 1999 р. Кінцева версія проекту — "*Action Plan for the conservation of the wolves (Canis lupus) in Europe*", що була представлена на засіданні Бернської Конвенції в грудні 1999 р., містила об'єднані коментарі експертів, викладені на 84 стор.

Цілі "Плану дій". У рамках загального напрямку збереження та відновлення популяцій вовків як цілісної частини екосистем Європи *Action Plan* визначає три такі цілі:

- зробити все можливе для відновлення та розповсюдження популяції вовків на території Європи (де це може бути вигідно біологічно та економічно);
- розглянути проблеми співіснування вовка та людини, обмежити кількість конфліктів;
- забезпечити розвитку ініціатив з відновлення і збереження на континентальному рівні.

Пріоритетні напрямки. Пріоритетними напрямками, згідно із "*Action Plan*", є: координування дій міжуючих держав; державні проекти; місця існування, харчові ресурси; нанесення вовками збитків сільському господарству; проблеми конкуренції з мисливцями; браконьєрство та легальне полювання; звернення уваги громадськості, інформування населення; прикладні дослідження.

Стан популяції вовка в Україні за офіційною статистикою. В Україні на сьогодні мешкає близько 2'000 вовків. Метод підрахунку — обліки за слідами¹; законний статус — мисливська дичина; відповідальна організація — Міністерство навколишнього середовища. Кількість легально знищуваних тварин — від 7 до 800 особин за рік (в Білорусі: 1600–1800 (преміальні), в Польщі кількість встановлюється щороку місцевим урядом). Спеціальних програм, орієнтованих на охорону вовка, немає.

Місце України в "Плані дій". Із 42-х пунктів *Плану дій* Україна зобов'язується виконати тридцять три (для порівняння: Польща – 20, Білорусь – 26). Зокрема, Україна і Польща вважають за необхідне підтримувати всі дослідження, забезпечити постійний моніторинг популяцій, зробити все можливе для обмеження конфліктів з людиною і збереження ареалу вовка. Також Україною буде запроваджено національну кампанію, орієнтовану на звернення уваги громадськості до проблем великих хижих. Планується координувати заходи на державному рівні з міжнародною Групою експертів. Серед цих заходів – вивчення питання вовкособачих гібридів, оцінка збитків, завданих вовками.

План дій по збереженню рисі (*Lynx lynx*)

Передмова. План Дій по збереженню Євразійської рисі базується на пан-європейському підході. Виконання цього Плану дій потребує скоординованого співробітництва на міжнародному рівні. Незалежно від глобального статусу виду кожна популяція потребує охорони як невід'ємна частина локальних екосистем.

Сучасний стан виду в Європі. В минулому рись була поширена на всій Європі. Зменшення чисельності, головним чином, пов'язано з вирубкою лісів, розвитком сільського господарства, а також зменшенням кормової бази та переслідуванням людиною. Рись більше залежить від наявності лісистих територій та умов для специфічного способу полювання, ніж вовк і ведмідь. Відповідно, рись зникла з тих частин центральної та південної Європи, де інші великі хижі мали можливість вижити.

¹ Для порівняння: в Польщі й Білорусі – той же метод, в Білорусі також анкетування і збір даних.

Регенерація лісів і збільшення чисельності копитних, а також легальний захист виду надали можливість рисі у недавні часи відновити існуючі популяції та заснувати нові. Виживання рисі в Європі сьогодні менше пов'язано з екологічними умовами, ніж із співіснуванням з населенням, що мешкає на тих самих територіях. Тому, будь-яка стратегія збереження повинна враховувати вплив людини як пріоритетний аспект.

П'ять головних цілей. У відповідності до загальних принципів відновлення та збереження життєздатних популяцій великих хижих, як невід'ємної частини екосистем Європи визначено п'ять загальних питань щодо рисі: (1) скорочення конфліктів між людиною та риссю, спрямоване на покращення їх взаємовідносин; (2) збереження автохтонних популяцій, яким загрожує зникнення; (3) забезпечення постійного існування життєздатних популяцій шляхом належного природокористування; (4) відновлення популяцій рисі на всіх територіях, пристосованих для їх існування; (5) відновлення невеликих локальних популяцій, якщо вони здатні існувати як субпопуляції.

Місце України в плані дій. На території України мешкають представники двох популяцій. *Карпатська популяція* охоплює території Чехії, Словаччини, Польщі, України, Румунії, Югославії загальною площею 104'000 км² і чисельністю 2'200 особин. Ця популяція – найбільша у Європі, повністю відокремлена від Російсько-Сибірської популяції. Карпатська рись суттєво відрізняється від північних екземплярів та описана як окремий підвид. Стан потенційно великої популяції в Українських Карпатах не визначено. *Балтійська популяція* поширена на території Естонії, Латвії, Литви, Білорусі, Польщі й України. Ареал складає 60'000 км², кількість — 2'000 особин, що представляють південно-західну частину Скандинавської та Російсько-Сибірської популяцій. Територію і чисельність визначити складно через дуже неоднорідний розподіл субпопуляцій. Загальний стан популяції стабільний. На території України зустрічається в Поліссі.

Із 29 пунктів Плану дій Україна зобов'язується виконувати 18. Ці заходи спрямовані на визначення статусу популяцій, координоване дослідження євразійської рисі, зменшення антропогенного впливу на місця існування виду, проведення інформаційних кампаній, орієнтованих на ріст громадської свідомості по відношенню до рисі.

План дій по збереженню в Європі бурого ведмеда (*Ursus arctos*)

План дій по збереженню бурого ведмеда (*Ursus arctos*) в Європі є головним кроком на шляху до збереження популяцій ведмеда на території всієї Європи. Необхідність його розробки полягає у підтримці на національному та міжнародному рівні заходів, що спрямовані на збереження бурого ведмеда. Головна мета Плану Дій — підтримка та відновлення, життєздатних популяцій бурого ведмеда як невід'ємної частини екосистем і ландшафтів Європи. Згідно з цим було визначено наступні задачі:

1. Зберегти існуючі життєздатні популяції ведмеда в Європі, сприяти їхньому розселенню у відповідному середовищі та зростанню чисельності виду і розширенню ареалу бурого ведмеда, оптимум чого залежить від певних соціально-економічних факторів.

2. Забезпечити життєздатність існуючих невеликих ізольованих популяцій, сприяючи зростанню їх чисельності.
3. Знизити можливість конфліктів з людиною та сприяти оптимізації громадського ставлення до бурого ведмедя.

Фактори вразливості. Найбільш вагомі причини, що перешкоджають збереженню бурого ведмедя: (1) смертність внаслідок дій людини (полювання, легальний відстріл ведмедів, браконьєрство), (2) взаємовідносини з людиною (громадська позиція; безпека для людини; збитки, спричинені худобі, садам та зерновим культурам); (3) біологічні фактори (демографічна і генетична життєздатність); (4) фрагментація і втрата середовища існування і пов'язані з цим проблеми; (5) тваринництво і сільське господарство; (6) штучні джерела продовольства.

Основні напрямки діяльності, запропоновані у Плані дій, такі: (1) збереження виду; (2) відновлення популяцій, що знаходяться на межі зникнення; (3) захист середовища існування; (4) запобігання конфліктам з людьми; (5) звертання уваги громадськості на проблему збереження бурого ведмедя; (6) підтримка контролюючих програм на національному та міжнародному рівні.

Популяції. Бурий ведмідь був поширений на всій території Європи, але згодом зник майже на всій її території в зв'язку із збільшенням антропогенного впливу. Сьогодні загальна кількість бурих ведмедів в Європі — близько 50'000 особин в межах території більш ніж 2,5 млн. км. На даний час існує кілька популяцій ведмедів: дві великих (>5000), три середніх (500–500), одна незначна (500–100), шість дуже невеликих (<100). В окремих країнах популяції ведмедя достатньо життєздатні, проте в інших країнах вони знаходяться на межі зникнення.

Другою за розміром є Карпатська популяція, що включає бурих ведмедів території Словаччини, Польщі, України і Румунії. Вона нараховує близько 8'100 особин. Популяція швидко зросла в другій половині ХХ сторіччя, і нещодавно словацька та польська популяції знов з'єдналися з українською. Це розширення ареалу відбулося швидко, майже на 200 км протягом 20 років. Бурі ведмеді гірських масивів в західній частині Румунії, вірогідно, частково ізольовані від Карпатської популяції, проте, можливо, між ними відбувається взаємна міграція самців.

Карпатська популяція складається з трьох субпопуляцій. Подальше розширення ареалу і чисельності не очікується, бо популяція в чотирьох згаданих країнах досягла свого оптимального розміру, і майже вся придатна для ведмедів територія ними зайнята.

Місце України в Плані дій. Для України Планом дій передбачено заходи, спрямовані на збереження існуючої популяції, зменшення антропогенного впливу на середовище існування ведмедів та на привернення уваги громадськості до проблеми збереження бурого ведмедя. Україна прийняла 15 пунктів з 23-х, передбачених Планом дій.